

проза

проза

Уладзімір Сыцяпан

...гэта ня праўда, што дзееці ведаюць
нейкую таямніцу жыцця, а падзяліца ёй
з дарослымі не жадаюць...

Пяшчотны ўзрост

Навэлы

Сі-та-та

Калыханка для дзесяцігадовай дзяўчынкі

Аладкі.

Так і сказала... “Прынясі мне пісталет з адным патронам”. Спакойна, і нібыта жартам, а ў мяне – дыханье перахапіла ад таго спакою. Я замітусіўся. Падушку пачаў падбіваць. Коўдру папраўляць. А на вуліцы, за бальнічным акном, сонца яркае – восеньскае. Неба сіяе-сіяе. Дрэвы рознакаляровыя. Чырвоныя. Жоўтыя. Залатыя. І лісьце падае. Павольна так, нават урачыста. Ветру нуль. А ёй ні да чаго справы, позірк адсутны, углыбы скіраваны. На цябе глядзіць, а вочы блішчаць. Сухія. Каб, можа, заплакала, то ўсё б лягчэй. Ніякога пісталета я ёй не прынёс. Я надраў яблыкаў поўную місу і насмажыў аладак, склаў у слоік. Слоік рушніком абгарнуў і на

таксоўцы да яе. Каб цёплага паела. Яны – тыя аладкі, можа, і ўратавалі. Больш пра пісталет размоваў не было...

Цягнічок.

Драўляная трубачка падобная да катушкі, на якую тоўстыя ніткі намотваюць. Простая рэч і дасканалая. Цёплая, давер унушае.... Спачатку доктарка сама паслухала, а потым і мне прапанавала. Сказала, каб я не баяўся, бо ад гэтага нікому ніякай шкоды ня будзе. Апусьціўся я наўколенцы, вуха асыцярожна да трубачкі прыціснуў... Можа ты і чула, як цёплае, далоньню сагрэтае дрэва, да мамінага жывата прыціснулася. Спачатку пачуў аднастайныя цяжкія ўдары – зъдзвіўся, паслухаў, і хацеў падняцца. А потым, як здалёк, як... Пачуў ціхае хуткае тахканье. Як цацачны цягнічок да мяне едзе. Сыпяшаецца... “Ну хопіць, хопіць”... Доктарка кранула мяне за плячо і забрала чароўную трубачку.

Гадзіннік.

Чуеш, як ён ціхенъка цікае? Амаль нячутна, як цвыркунок. Вы з ім аднагодкі. Мама твая была цяжарная, але ведалі пра тое толькі мы з ёй, ведалі, і нікому не расказвалі. Баяліся, каб не сурочылі нашае шчасльце. Летні дзень. На небе зьбіраліся хмары. Горача, а мы пайшлі гуляць. Дождж пачаўся нечакана. Сапраўдная чэрвеньская залева. Мы схаваліся пад кінатэатрам “Перамога”, што на рагу Камсамольскай ды Інтэрнацыянальнай. А калі дождж крыху прыціх, мы пабеглі і перахаваліся ў краме. Пачалі глядзець гадзіннікі. Іх там было шмат, яны цікалі з усіх бакоў, як конікі ў траве, як цыкады. Мама гэтыя японскі гадзіннік і наглядзела, выбрала. Гэта цяпер я кепска бачу маленечкія рысачкі, лічбы, значкі. А тады.... Мы набылі яго. І з таго дня ён цікае, цікае, цікае. Адлічвае хвіліны, дні, гады твойго жыцця. Я не памяняю яго ні на які іншы.

Калыханка.

Калі цябе толькі прывезлі дамоў, ты кепска спала. Прачыналася, расплошчвала вочки, і адразу пачынала плакаць. Маленькая, а голас незадаволены. Нават, як нам здавалася, злосны. Я пачынаў гушкаць твой ложак-люльку. Але табе гэтага было мала. Ты хацела на руکі. Ты любіла, каб цябе наслі-вазілі. Я акуратненька і асыцярожненъка даставаў цябе з ложку і пачынаў хадзіць па пакоі з кута ў кут, па дыяганалі. На зялёным дыване нават съцежку пратаптаў. Спыняўся перад акном і расказваў табе ўсё, што бачыў. Усё, што прыйходзіла ў галаву. Слухаць ты любіла, адразу съцішвалася. Асабліва падабалася табе пра п'яніцу розных, якія праходзілі пад вакном, ды пра трамвайныя і аўтобусы, якія едуць спаць. Пра сьнег, ня ведаю чаму, табе зусім не падабалася. А сьнегу ў першы год твойго жыцця нападала шмат. Ён растаў ажно ў красавіку. А калі я стамляўся хадзіць, стамляўся гаварыць, то пачынаў, адно толькі, ціхенъка паўтараць замест калыханкі... Сі-та-та, сі-та-та, сі-та-та...

Патоп.

Ты спала ў вялікім пакоі, а мы ў меншым. А каб цябе чуць – дзъверы не зачынялі. Пад раніцу, дзявятага траўня, мама прахапілася ад незразумелых гукаў. Пабудзіла мяне. Вакол плёхалася вада. Вада была на падлозе. Вада была гарачая. Яна бегла па съценах. Цурчэла з разетак,

крапала са столі. На вуліцы днела. Котка ляжала на сыпінцы канапы і назірала за нашаю мітусьнёй. Па мокрай съянне прабягалі іскры. Сіня, як мігалка «хуткай дапамогі». Святла не было. Ты ж, салодка спала ў сваім ложку-калысцы, пад мокрай съяной. Мама схапіла цябе на руکі і забегала па кватэры.... А вада ўсё прыбывала і прыбывала. Тады табе пашанцавала неверагодна. Адзін твой рух.... Цябе ўратаваў сон. Тры дні пад'езд пражыў без вады. Тыдзень, ці два мы сушыліся. Цікава, што табе сынілася той ноччу, калі нас залілі суседзі, што зъехалі аж на чатыры дні садзіць бульбу, і здарыўся той жахлівы патоп?

Котка Буська.

Цябе яшчэ не было, а котка Буська жыла з намі. Яна лічыла, што мы – яе слугі. На руکі, без сваёй ахвоты, не ішла, нораў мела непакорлівы. Жыла сама па сабе. За галоўнага ў доме котка лічыла маму. Адчыняем дзъверы, уваходзім, і яна саскоквае з камоды і да яе. Пачынае церціся аб ногі, а потым заскоквае ёй на плечы, і як той каўнер, едзе ў кухню. Калі зъявілася ты, калі жыцьцё пачало круціца вакол цябе, то Буська пакрыўдзілася, зараўнавала.... Вы сусінавалі з ёй у кватэры, але ніколі не сябравалі. А потым, на новай кватэры, калі ты падрасла і адчула сябе гаспадыніяй, Буська пачала на цябе злаваць. Хто з вас быў вінаваты і пачаў першы, ня ведаю, але, відаць, ты. Аднойчы яна моцна цябе падрапала... Калі ты да яе набліжалася і хацела з ёй пагуляць, яна пачынала сычэць, а на карку ўздымалася поўсьць. Карацей, вас трэба было разводзіць. Колькі мы табе ні тлумачылі, што да коткі лезыці ня варта, ты ня слухала і рабіла насуперак. Котка бараніла сваю незалежнасць... Хоць і не хацелася, хоць за восем гадоў да Буські прывыклі, а давялося рабіць выбар. Буську аддалі незнаймым людзям. Разам з яе посудам і ежай, з дошчачкай, аб якую яна вастрыла кіпці. Нам без яе было сумна. Мы адчувалі перад ёй сваю віну, а ты нават і не заўважыла яе адсутнасць.

Рыбіна сазан.

Пашанцавала, злавіў я вялікага сазана ў Сьвіслачы. Амаль чатыры кілаграмы рыбіна. Радасны і ўзбуджаны прынёс дамоў. Сазан прадбраў торбу і, як толькі я парог пераступіў, выпаў і пачаў тропацца на падлозе. Ты ж, ад захаплення аж заскакала. Забегала вакол вялікай рыбіны. Ты прапанавала набраць вады ў ванну і пусыць яго. Вырашылі – зрабілі. Спачатку ён ляжаў на баку і жабрамі хліпаў. А потым ачуняў і пачаў плаваць. Ты стаяла над ваннай і сачыла за кожным яго рухам. Спачатку асьцярожна, адным пальцам, як да гарачага, а потым съмялей, узялася да яго дакранацца. Ты пачала гуляць з ім. Цесна яму было ў ваньне. Ён пачаў насіцца, выскокваць.... Пырскі ляцелі ў розныя бакі. Ты съмяялася і спрабавала яго схапіць. Развесялілася – не суняць... А пасля мы яго елі. І ты не магла даць веры, што гэта той самы вялікі сазан, з якім ты забаўлялася, якому ты спрабавала запіхваць у рот разъмяклы хлеб.

Поні.

Тое было пры ўваходзе ў парк. Ты доўга і ўважліва глядзела на вялікага белага каня, на мітусьню дзяцей і дарослых, а маленъкага поні не заўважала. Слухала, як звонка цокаюць падковы па асфальце. Нават

сама колькі разоў тупнула. Поні звалі Люська. Нізкая, злосная, чорная, жоўтазубая. Я падняў цябе і пасадзіў на бліскучае, коўзкае сядло. Ты ўчэпіста трымалася за грыву і глядзела на вострыя конскія вушы. Я ішоў побач гатовы падхапіць цябе, калі што якое. Гэта быў першы раз, калі ты ехала на сапраўдным, жывым кані. На маленьком, злосным, падобным да вялікага сабакі. Але ж поні – таксама кані. А мame мы не сказалі, што каталіся, а то б яна на наснаўрылася.

Ліхтарык.

Табе было тры гады. Ты моцна захварэла. Прастыла. Тэмпература пад сорак. Млоснасьць. Ты была ну зусім ніякая – сумная. Ляжала з заплюшчанымі вачамі і ні што цябе не радавала. Мы з мамай самі ледзь трымаліся, каб не расплакацца ад бездапаможнасці. Я паехаў па лекі і ў ЦУМе набыў ліхтарык. Убачыў і зразумеў – гэта тое, што трэба. Звычайны кітайскі ліхтарык. Ярка-зялёны з шэрай пімпачкай-кнопкай. Ня ляльку, не сабачку, ці вавёрку, а ліхтарык набыў і прывёз. Ён і стаў надоўга тваёй самай улюблёной рэччу. Ты разглядала яго, съвяціла ў твар сабе і тым, хто да цябе падыходзіў: мame, мне, доктарцы. Залаты шар съвятла лётаў па столі і съценах, па мэблі і кветках.... Ты ж, не выпускала яго з рук, той ярка зялёны ліхтарык, нікому не давала. Прыкладала да шкельца вузен'кую далонь і яна чырванела. І відовішча тое цябе заварожвала. Гэта ня праўда, што дзееці ведаюць нейкую таямніцу жыцця, а падзяліцца ёй з дарослымі не жадаюць. Проста гэта вельмі прыгожа – ярка-малінавае съвятло, якое ледзь зауважна пульсue.. Ноч, а ты глядзіш на чырвань. Глядзіш і спрабуеш зразумець. Засяроджана так глядзіш, і ня плачаш.

14. 11. 05.

Ліпенскай ноччу

Пра бачаныя “кіны” Сашка гаворыць нястомна, гадзінамі... Размахвае рукамі, ускрыкае, прыцішвае голас да ледзь чутнага шэпту, грызе травінку, перакусвае яе, і кажа, то з прыдыханьнем, то пагрозыліва.... Калі ж не хапае словаў, ці ня можа знайсці патрэбныя, то ён сам робіцца Тарзанам, індзейскім канём, падбітым самалётам... Паўзе, скача, ляціць па вуліцы з растапыранымі, раскінутымі рукамі, тужліва гудзе і падае на траву, гарыць...

Ні старэйшыя, ні аднагодкі, ні маладзейшыя за чалавека Сашку ня лічаць. Ставяцца да яго крыху пагардліва, паглядаюць з брыдкай усьмешачкай, пад’юджваюць і зьдзекуюцца. Сашка, як і яго бацька, ня паліць, у карты не гуляе, мацюкамі праз слова ня сыпле, на дзяўчат хоць і паглядае, але за імі ня бегае...

А што з яго ўзяць – матка дужа веруючая, неразгаворлівая, і зімой і летам ходзіць у чорнай хустцы, насунутай на вочы, і доўгай, ці не да зямлі, спадніцы.

Сашку прымуць у піянеры, і гальштук чырвоны завяжуць, ды бацька, па матчыным загадзе, той гальштук на калодзе пасячэ на дробныя кавалачкі. Сашку з піянераў, вядома ж, выганяць. Яго нават у футбол гуляць

не бяруць, які з яго гулец? Хоць і высокі, і дужы, і ногі доўгія, а ні вадзіца, ні біць, як сълед ня здатны, калі ў яго мячык бянтэжыца, і ня ведае, што з ім рабіць, куды бегчы, каму пас даваць. А ў футболе думаць трэба хутка.

Сашка руды, беласкуры, ногі не па ўзросце вялікія – бацьковыя боты яму малыя. Пад носам пррабівающца съветльяя, рэдзен'кія вусікі, і ён іх саромеецца.

Мне Сашка падабаецца. У яго талент. Паглядзіць якое кіно, а потым слова ў слова пераказаць можа. З падрабязнасцюмі рознымі, з інтанансціямі, нават музыку і ту ю праспівае, а дзе і насывішча ціхен'ка.

Ён забываецца і на працу, і на бацькоўскія загады, на падручнікі і ўрокі... Большага фаната мне сустракаць не даводзілася. Некаторыя фільмы Сашка глядзеў разоў па дзесяць. Ён пераказаў мне “Чалавекамфібію”, “Місьцера Піткіна ў тыле ворагу”, “Бадзягу”... Змог перадаць так, што калі я іх паглядзеў, яны не падаліся такімі захапляльнымі, як у выкананыні вясковага хлопца. Дзіўна, кніжак Сашка не чытае, вучыща абы як, а гаворыць, як па пісаным. Ён жыве ад фільма да фільма, бы той наркаман ад дозы да дозы.

Нехта з вясковых дзядзькоў зъезьдзіў на ровары ў суседнюю вёску па хлеб. Вярнуўся, і на стайні паведаміў, што бачыў на слупе, каля крамы аўтаву — сёньня ў клуб прывязуць кіно і будуць круціць.

Сашка пачуў і расхваляваўся. Фільм, які меліся паказаць – ён ня бачыў, а таму вырашыў пайсьці. Ніхто з вяскоўцаў, ні хлопцы, ні дзяўчаты ў кіно ісьці не зъбіраюцца, бо праз дзень, гэты ж фільм прывязуць у нашую вёску, і тады можна будзе паглядзець. Сашка ж дзень і нач чакаць не зъбіраецца.

Ён і мяне спакусіць выправіца з ім. Дзед дае пятнаццаць капеек, баба прымушае выпіць у дарогу вялікую кружку малака з хлебам. І як толькі на выган, памахваючы хвастамі, урачыста, з патрабавальнымі мыканьнем, выходзяць пярэстыя каровы – мы выпраўляемся ў кіно.

Палявая дарога. Вечаровае, ад далягляду да далягляду, вялізнае неба. Цёплы пыл, на якім застаюцца съяды. І мы – большы і меншы, і нашыя доўгія цені, краі якіх расплываюцца, размазваюцца і прападаюць. Гадзінніка ні ў Сашкі, ні ў мяне няма. Баймся спазыніцца, а таму съпяшаемся, дзе хуткім крокам, а дзе і подбегам.

Пра што гаварым па дарозе – ня памятаю.

Сонца толькі-толькі села, калі мы дайшлі да суседняй вёскі.

Клуб – вялікая хата з высокім ганкам, бяз печы, на адзін пакой з цёмным калідорчыкам. Кінапраекттар стаіць на стале, побач завіхаецца маладзён-кінамеханік, ці па-вясковому “кіншчык”.

Побач з экранам, на доўгіх лавах, месцаў няма і мы ўладкоўваемся каля съяніны. Сядаем на звычайныя зэдлікі. Як толькі згасае съятло, хлопцы кідаюцца ціскаць і мацаць дзяўчат, а тыя пачынаюць адбівацца і вішчэць, быццам іх рэжуць.

Дзіравая прасыціна экрану, тыгунёвы дым, штурханіна, дзяячы віск. Як толькі застракацеў праекттар, валтузня сунялася – пачынаецца кіно.

Сашка глядзіць на экран, як зачараваны. І я гляджу, але праз чвэрць гадзіны перастаю разумець хто і што з герояў робіць, каго шукаюць, а галоўнае навошта. Фільм той – індыйскі з песнімі і танцамі. Праз паўгадзіны я канчаткова заблытваюся, а Сашка забываецца на маё існа-

ваньне. Экран зацягнуў яго. Хлопец моршчыца, уздыхае, сіпіць, шмыгае, карацей, жыве тым, што бачыць і чуе. Ён там, а я застаюся тут, пачынаю маркоціца. Хуткія цені матылёў пралятаюць па экране, круцяцца вялізныя бабіны, патрэскувае стужка...

Стомлены доўгім летнім днём, дарогай – я бессаромна засынаю. Прытуліўся да сашкавага пляча ў вайсковым кіцелі, заплюшчыў вочы і праваліўся. Ведаю, што па дарозе дамоў, а ісьці амаль гадзіну, Сашка ўсё перакажа і атрымаецца яшчэ цікавей.

Калі кіно скончылася, калі запалілі съятло і загрукацелі лавы і зэдлікі, Сашка чмыхае і пачынае церці рукавом вочы. На шчоках пабліскуваюць вільготныя палосы, а вочы чырвоныя, як у таго труса. Ён крывіца і съмешна моршчыць нос.

На двары прахалодна і цёмна-цёмна. Зябкае паветра лезе за каўнер, халодзіць успатнелую сыпіну. У небе, высока-далёка, сінеюць дробныя, ледзь бачныя зоркі. Мы спынімся калія калодзежу і ўсмак нап'емся съю-дзёнай вады. Сашка мые твар, выщірае крысом кашулі, і мы пайшлі.

На краі вёскі крычалі, лаяліся, брахаў сабака, але хутка робіцца ціха, як заўсёды ноччу, толькі недалёка ў полі вуркоча трактар. Пасыля доўгага фільма, ад выпітага перад дарогай малака, халоднай вады мне захацелася ў кусты. Я адыходжу пад плот, пад яблыню, а Сашка ідзе далей.

— Дагоніш, — мяккім голасам кідае ён. — Я паціху...

Па вясковай вуліцы едзе трактар. Ён прагрукацеў побач са мной, я прыціснуўся да плоту. Трактар доўгі, з прычэпам, у прычэпе стаяць і хістаюцца хлопцы. Едзе той трактар без съятла. Я пасъпешліва зашпільваюся, бо падумаў, што гэты трактар падвязе нас да вёскі.

Трактар, насамрэч, спыняеца, з прычэпу саскокваюць п'яныя хлопцы. Сашка раптам кідаецца ўцякаць. Трактар працягвае вуркатаць. Сашку пераймаюць і пачынаюць біць. Яго месяць рукамі, а потым, калі ён падае, нагамі. Ён спрабуе падняцца, але дзе там. За кожнай спробай яго валяць і працягваюць біць. Ён качаецца па дарозе, а потым цішэе.

Я крычу так, быццам з мяне жыўцом зьдзіраюць скuru.

— Бляха! Гэта ж не салдат, гэта хлопец з суседнай вёскі!

— А чаго тады ўцякаў?

— Хай ня бегае!

У дварах брэшучы, заходзяцца сабакі. Мяне пачынае ванітаваць. Трактар, бразгае жалезам, паўзе ў бок клуба. Хлопцы стаяць на прычэпе, хістаюцца, як трава, крычаць і мацюкаюцца. Адзін бяжыць за трактарам, спатыкаецца, падае...

Сыпаў цёплы дождж. Шамацеў па гонтаваму даху паветкі. Сашка моцна кульгаў, перабітая нага зраслася кепска. Праз тыдзень яе давядзенца ламаць і складаць зноў. Ён насыў з двара ў паветку паколатыя дровы. На дождж не звяртаў увагі, быццам яго і не было. Я стаяў пад съянай, грыз яблыкі, іх у мяне поўныя кішэні. Сашка, з абярэмкам дроў на руках, спыняўся перада мной і хваліўся, расказваў, як яму пашчасьціла. За тыя паўтары месяцы, што ляжаў у бальніцы, паглядзеў аж дванаццаць новых фільмаў. А трэх паглядзеў двойчы!

Ён не сказаў ні міліцыянерам, ні бацькам, хто яго так лютая пабіў. А

мяне ніхто не пытаў. Мне тады было толькі восем, а Сашку ішоў чатырнаццаты.

10.12.05.

Зялёны бідончык

Я ішоў па малако.

Капейкі, загорнутыя ў паперу, ляжалі на дне ярка зялёнага, на два літры, бідончыка з драўлянай жоўценькай ручкай. Мне крыху сорамна – не хлапечая справа хадзіць па малако. Таму і прастаяў колькі ў пад’ездзе, скакаў, пакуль на вуліцы, побач з домам, ня будзе сяброў. Яны, нарэшце, падхапіліся і пабеглі ў бок будоўлі. Правёў аднакласнікаў-аднагодкаў зайздросцівым позіркам. Ім добра, яны вольныя, мне ж давядзенца цягнуцца ў краму, стаяць у чарзе – губляць час на нейкае там малако.

Чым разыліванае малако смачнейшае за тое, што ў вялікіх літровых бутэльках – я не разумеў. Мама ж пераконвала, што малако з вялізных бляшаных біданаў – лепшае і смачнейшае. Таму мяне выпраўлялі менавіта па яго. Давалі гроши, пажадана бяз рэшты, і я ішоў. Акрамя малака, трэба купіць і бохан хлеба, бо ня будзе з чым павячэрца. Прайшоў вуліцай, а на плошчы сустрэў суседа, які нёс поўны трохлітровы слоік малака. Мішка глянуў на мяне сьпярша са спачуваньнем, а потым пераможна. Ягоныя клопаты скончыліся, мае пачыналіся.

— Тамака, та-а-кая чарга... Прыйшоў бы раней, я і табе малака ўзяў бы.

Я, на яго радасныя развагі, не сказаў ні слова, а толькі рукой махнуў.

— А нашы дзе? – спытаў Мішка.

Паціснуў, у адказ, плячыма і зас্পяшаўся. Манеткі, загорнутыя ў сыпісаны ліст з майго старога сыштка, глуха забомкалі на дне зялёнага бідончыка.

Пад крамай тоўпіліся злосныя людзі ў чаканыні машыны з хлебам. Жанчыны абураўліся, многія былі з дзецьмі. Калі ж прывязуць хлеб – ніхто не казаў, але ўсе чакалі, не разыходзіліся. Мужчыны палілі ў цяньку пад ліпамі, побач са сваімі роварамі.

У “малочным” чарга была невялікая, я хутка ўсіх палічыў. Аказалася ўсяго толькі трыццаць два чалавекі. Акрамя мяне і сіавусага дзядзькі з кавенькай і маленькім алюміневым бідончыкам, ды маладзёна з футбольным мячыкам пад пахай, мужчынаў не было. Дзьве прадавачкі працавалі спрытна, адна прымала гроши і давала рэшту, а другая шэрай паўлітровай конаўкай з доўгай ручкай, налівала ў прапанаваны посуд малако.

Пазайздросціў тым, хто падыходзіў да прылаўку, і там, без ніякай чаргі і штурханіны, купляў вялікія бутэлькі з яркім зялёнымі накрыўкамі. Маё месца — за высокай жанчынай з заплаканай дзяўчынкай на руках. Малая, то плакала, то пачынала гучна ікаць. Ад няма чаго рабіць лічу чаргу наноў, як было трыццаць два чалавекі – так пакуль і засталося. Стаяць мне тут ды стаяць з паўгадзіны, калі ня болей. Бразгае посуд, вялікая лейка, конаўка, зьвіняць капейкі, льецца малако. Нарэшце, падыходзіць і мая чарга. Малая, якую маці паставіла на падлогу, каб самой зручней разылівачца, зноў пачынае плакаць. Я спрабую яе сучешыць. Мой зялёны бідончык на мокрым прылаўку.

— Колькі, два? — Пытае маладзейшая прадавачка і дадае. — Стася, у гэты два.

Грыміць конаўка, бразгае лейка, льецца малако.

— Сорак восем. — Глядзіць на мяне зьверху прадавачка.

Тася адсоўвае ад сябе поўны, як вока, бідончык, бярэ наступны.

Разгублена і спалохана абмацваю кішэні, выварочваю іх. І толькі тут, пад пытальнымі позіркамі прадавачак і жанчын з чаргі, незадаволеных нечаканай затрымкай, да мяне даходзіць, што грошы мае — там, пад малаком.

— Ну, хлопчык, давай хутчэй свае капейкі. — Гучыць за сыпіной.

— Яны тамака... — Кажу ціха і паказваю на бідончык. — На дне ляжаць.

Мае тлумачэныні, разгубленнасць і праз яе сполах, выклікаюць недаверліві ўсьмешкі, ад якіх робіцца прыкра і хочацца праваліцца скрозь зямлю. Гляжу на бідончык так, быццам ён празрысты, і я тыя манеты бачу.

У чарзе чуецца съмех, а я чырванею і чырванею, вушки, твар, шыя — гарашь.

— Ну, дык даставай, чаго стаіш?.

— А ты вазьмі — адпі.

— Ага, адпі, не выліваць жа яго.

Я пачаў піць. Малако падалося страшэнна нясмачным, я закашляўся.

— Яшчэ, малы, трохі глыні!

— Хоць нап'еца ўволю.

— ...

Калі выпілася з паўлітра, а можа і больш, таго разыліванага малака, я апусыціў у бідончык, ці не па локаць, руку. Пальцы, спачатку, намацалі разъмяклую паперу, а потым манеткі, якія рассыпаліся, і не даваліся, высыльзвалі, прыціскаліся да донца, не падчапіць... У чарзе съмяяліся, малако выплёхвалася на прылавак, на кашулю. Прадавачка незадаволена хітала галавой. Папера разъмякла, чарніла расплылося, малако набыло съветла-бэзавы колер. Выбраў, вылавіў, дастаў усе да апошняй капейкі, раскладаў на прылаўку.

Маладзейшая прадавачка паправіла свой высокі белы каўпак, падала мне вільготны рушнік, каб я выщер рукі. Вакол съмяяліся. Стася ж бліснула залатым зубам і крыкнула:

— Малака засталося літрай дванаццаць, чаргу не займайце! А каму вельмі трэба — купляйце ў бутэльках!

Праз маўклівую чаргу, якая сыціснулася, як мяхі гармоніка, да самых дзвіярэй я ішоў у цішыні...

Ад крамы, над якой жаўцеў надпіс “Хлеб”, ад’ехала машына-будка. Натоўп завіраваў, ламануўся на дзвіверы. Тут лічыць колькасць пакупнікоў было бессэнсоўна, бо я ня ведаў колькі людзей набілася ў маленькую крамку.

Стаяць паміж пракуранымі, насыцярожана-маўклівымі дзядзькамі з мяхамі ў руках ня зручна. Яны ўсё паглядалі на свае ровары пад съянай, але з чаргі не выходзілі.

Смачна пахла съвежым хлебам, ад тых, хто выносіў яго на руках, або ў мяхах-заплечніках, ці сумках. Чарга рухалася ня хутка. Акрамя хлеба

нічога не было. Мала хто браў менш чым на рубель. А гэта сэм боханаў. У мяне ж было толькі пятнаццаць капеек, і мне трэба ўсяго адзін бохан.

Калі мы з дзядзькамі падсунуліся пад самыя дзвіверы, то давалі ўжо толькі па два боханы ў адны руکі. Калі ж апнуліся ў прапахлай съвежым хлебам, запоўненай парожнімі паддонамі задушлівай краме – сталі даваць па адным.

Я паставіў свой зялёны білончык на прылавак і палез у кішэнь па капейкі. Манеткі яшчэ не пасьпелі ўпасыці ў прышрубаваны да прылаўка алюміневы сподак, як мяне штурхнулі ў сыпіну. Мой зялёны білончык кульнуўся, спачатку выплехнуў малако на прылавак, а потым бразнуўся на цементовую падлогу. Пакуль глядзеў на белую лужыну — апошні пакамечаны бохан забралі.

Я ня плакаў.

Ну, а больш, у той цёплы травеніскі дзень шэсьцьдзясят сёмага году, нічога цікавага і не адбылося.

13.12.05.

Партызаны

Гульні, якія заўсёды са мной

1.

Партызанскі атрад быў зусім невялікі – пяць чалавек. За камандзіра – Толік. Ён самы вопытны, съмелы. Мы хаваемся ў лесе, зредку на балоце – мы няўлоўныя і нябачныя, як і належыць народным мсыціўцам. У нас ёсьць дзве зямлянкі – хованкі. Адна на высьпе, пасярод непралазнай дрыгвы, толькі там камароў столькі, што жыць неяк, гадзіну не прасядзіш, уўсю кроў высмакчуць. Другая – сухая, лепшая, месцілася непадалёк ад дарогі, па якой народ у краму і сельсавет ходзіць, у густых кустах...

Харчы скончыліся, а для сапраўдных партызанаў гэта бяды. Наш камандзір думаў нядога, пацёр патыліцу, цвиркнуў белай сылінай праз плячо, і гатова – рашэнье сасыпела. Трэба папаўняць запасы. Мы вылезылі з зямлянкі і пасталі каля камандзіра. Ён і растлумачыў дзёрзкі план. На ўсё пра ўсё – менш за гадзіну. Толік, яго малодшы брат Стасік, і самы меншы Віцька, а так сама я – рушым на вёску Засыцены. Васілёк, цяльпукаваты малы з заечай губой, застанецца каля зямлянкі, зьбіраць дровы, насіць з лашчыны ваду, прыглядаць за гаспадаркай.

Ад лесу прабіраемся да вёскі і пачынем дзейнічаць – ловім курэй, якія бегаюць у калгасным жыце за вясковымі агародамі, дзяўбуць зерне. Злавіць курыцу ў двары і дурань можа. На полі ж яны блізка не падпускаюць, уцякаюць, хаваюцца ў высокое жыта. Але ж мы партызаны і да ўсяго гатовыя. Стасік з Віцькам, як меншыя ростам, выганяюць іх з жыта на сцежку, а там мы з Толікам на пагатоў, чакаем і лупім палкамі. Куры квохчуць, падскокаюць, б'юць крыламі і нават спрабуюць лётаць. Толік, нездарма ж ён за камандзіра, патрапіў па сыпіне вялікай белай курыцы, упаў на яе, прыціснуў да зямлі і спрытна скруціў галаву.

Сыходзім ціха, пад кудахтаньне напалоханых кур і брэх вясковых сабак. Курыца цяжкая. Толік нясе нашу здабычу, наш правіянт за лапы, скрученая галава валачэцца па зямлі, глядзіць на мяне нежывымі, каламутнымі вачыма. У лесе партызаны, як дома, разъняволенея і бясьпечныя. У зямлянцы-хованцы ёсьць хлеб, цыбуля і соль. Ёсьць і чорны чыгунок, які мы на мінульым тыдні зьнялі з плоту ў суседній вёсачцы і прыцягнулі ў лес. Ёсьць кружкі, зробленыя з кансаровак...

Віцька раскладае вогнішча, я і Стасік шчыпаем белую курыцу. А потым вырашаєм не варыць яе ў чыгунку, а засмажыць – так яно і смачней і хутчэй. Камандзір пагаджаецца з прапановай. Ён уласнаручна насаджвае курышу на бярозавы кій і пачынае смажыць. Сядзім вакол вогнішча і глядзім, ablізваемся, сыліну каўтаем. На курыцы ўспыхваюць зыркія іскаркі – гарыць тлушч. Яна зьмяняе колер на вачах. Робіца залатой, чырвона-карыйневай, а месцамі чорнай. Тлушч пstryкае, кропелькі сцякаюць у агонь. Толік круціць яе, ня можа дачакацца, тыцкае нажом. Напятая скура лопаецца і шкварчыць. Віцька набірае ў рот вады, заплюшчвае вочы і дзьме, палівае курыцу, каб лепей засмажылася, а потым разъдзімае агонь, які згасае. У Стасіка з Толікам вопыт, у партызанах яны другі год, а мяне толькі гэтым летам прынялі ў атрад. Гэтая курыца ня першая, якую яны гатуюць у лесе. Толік расказвае як мінульым летам цяглі свойскіх качак, а аднойчы прынесылі гусака – быў ён такі вялікі, што і зьесьці ня здолелі.

— Алес! – кажа Толік. — Памажыце!

Мы ўрачыста і асыцярожна падымаєм курыцу, каб перанесыці ад агню на пень-стол. Кій пераломліваецца, бо падгарэў, курыца падае на траву.

— Няхай прачахне трохі, а то пысы папалім, – съмьецца Толік.

Без яго дазволу да курыцы ні хто не дакранаецца.

У жываце пачынаецца нясьцерпнае казытаньне, ад вязкай сыліны немагчыма гаварыць, язык не праварочваецца.

Камандзір дзеліць курыцу. Рэжа яе, а яна ня рэжацца – косткі замінаюць, ірве на кавалкі, разъдзірае на часткі. Яму, як камандзіру, — лытка, крыло і срачка, падобная на невялікае чорнае яйка. Соль з кансароўкі высыпаецца грудком на газету “Авангард”, каб усім было зручна мачаць, побач раскладаецца хлеб і цыбуля.

У сярэдзіне курыца, як сълед, не прасмажылася, мяса з крыўёй, але так нават смачней. Толік загадвае Стасіку прынесыці з зямлянкі яго старую школьнью сумку.

У сумцы бутэлька, закаркаваная скрученай газетай. У бутэльцы самагонка, якую Толік са Стасікам прынесылі з дому. П'ём па чарзе з кансароўкі ад згушчонага малака. Малыя – Віцька з Васілём, глядзяць з зайздрасцю.

— Не паложана, не дарасылі пакуль, – кажа Толік важка.

Самагонка моцная і съмірдзючая. У горла ня лезе, шчыпле язык, але п'ю, не хачу выглядаць слабаком і несапраўдным партызанам. Заядаю цыбуляй. Пасыля, з той жа чорнай сумкі, Толік выцягвае пачак папярос “Север”, мінульым разам палілі “Памір”. Ад жарынкі, якую трymае ў пальцах, камандзір прыпальвае папяроску і падае мне. Зацягваюся і пускаю дым праз нос. Віцька з Васілём нам зайздросцяцца. Тытунь не гарэлка. Стасік дае зацягнуцца Васілю, а я Віцьку. Цяпер задаволеныя ўсе. Толік вылівае апошнюю гарэлку ў кансароўку. Кансароўка ідзе па руках.

Стасік выкалоочвае кроплі на вогнішча, гарэлка гарыць сінім полы-
мем.

Толік пачынае съпяваць.

— Ой, бярозы ды сосны, партызанскія сёстры...

Мы падхопліваем.

— Ой, шумлівы ты лес малады...

Становімся вакол вогнішча і «заліваем» яго. Вільготны дым, сы-
чэньне...

Наш маленъкі партызанскі атрад шыбуе праз лес да калгаснага саду.
Там, непадалёк ад будана, салодкія груши-бэрэы. Кульгавага вартаўн-
іка не баймся, не дагоніць. Можа толькі палкай у сыпіну кінуць.

Першы – камандзір, яму трынаццаць. Другі – я, мне адзінаццаць, зімой
дванаццаць стукне. Трэці – Стасік, яму адзінаццаць увосень. Віцька
падштурхоўвае Васіля – ім па дзевяць, яны зусім малыя.

2.

Мы сядзелі каля зямлянкі і, ад няма чаго рабіць, нудзіліся. Стасік з
Віцькам гулялі ў ножыкі, а я з Васілем распальваў агонь. Пачуўся па-
пяраджальны сывіст, і з кустоў выйшаў Толік. Ён агледзеў нас прыдзір-
ліва і застаўся задаволеным.

— Тут гэта, ёсьціка адна справа...

— Ну?

Толік памаўчаў, як і належыць камандзіру.

— Хто хоча мёду?

— Мёд смачны, я мёд люблю, – сказаў Васіль і ablizaў сваю заечую
губу, быццам на ёй ужо ільсьніўся мёд.

— Усе хочаце, я так і думаў.

Ён сеў на траву, падкурчыў ногі. І пачаў расказваць пра свайго род-
нага дзядзьку Патапа, у якога на агародзе аж восем домікаў-вульляў. І
мёду ў тых доміках, заваліся, задавіся, карацей, шмат. Днямі Патап будзе
рамкі даставаць — мёд качаць. Але лезы і да роднага дзядзькі небяспеч-
на. Па-першае — няма куды ўцякаць, бо вакол поле. А па-другое — сучка
злосная ў двары ненавязанай бегае.

— Дзе мёд тамака ж і пчолы. – Нясьмела заўважыў Стасік. – Мяне
яны пакусалі вясной.

— Маўчы, дурань, і слухай мяне.

— Слухаю.

— Пойдзем ноччу, і не ў сваю вёску, а ў суседню, за рэчку. Там і лес
блізка. З лесу выйдзем, справу зробім і ў лес вернемся. А раку перайсыці,
як два пальцы абассаць, там курыцы па калена.

Толік умеў пераконваць. Мы свайму камандзіру паверылі.

Вечар. Нас чацьвёрта партызанаў. Васіля не пусьціў бацька, і мёду
яму не каштаваць. Тупаем моўчкі паўз чорны лес. Ад камароў адмахва-
емся, папяроску па чарзе цягаем. Перадзім плыткую рэчку. Вёска на
пагорку, у вокнах яшчэ дзе-нідзе гарыць съятло, на дальнім краі музыка
грае. Пасядзелі, перадыхнулі і бліжэй падбіраемся. Цёмна і трава мокрая.
Толік выпраўляецца на разведку. У яго ёсьць нямецкі штых-нож. Мы
застаёмся ў кустах. Цёмна, як у зямлянцы-хованцы. На небе ні месяца,
ні зорак.

— Ты хочаш мёду? — шэптам пытае мяне Стасік.

— Ня вельмі.

— А я хачу, — кажа малы Віцька, і голас яго дрыжыць.

Толік звязвіўся нечакана, як той ненавязаны сабака. Паляпаў мяне і Стасіка па плячах, а Віцьку загадаў сядзець у кустах і чакаць. Плот. Бульбоўнік. Колкія кусты агрэсту і мяккія парэчкаў. Вульлі стаяць пад яблынямі. Пчолы, па перакананыні камандзіра, ноччу съпяць, бо ня могуць бачыць у цемры. Ды і кветкі ноччу закрываюцца, съціскаюць пляёсткі... Толік сваім вялікім штых-нажом паддзявае дашок на першым вульлі, мыса Стасікам яго падымаю і адыходзім на колькі кроکаў, каб не замінаць.

— Ёсьць, — шэпча Толік. — Поўны.

Чуецца шоргат. Як цагліну аб цагліну нехта нябачны ўзяўся церці. Пчолаў не было пакуль Толік ня выцягнуў першую рамку. На ёй варушыліся пчолы жывым покрывам. Толік, съпярша, страсянуў галавой, махнуў рукой. З гэтага ўсё началося. Пчолы елі камандзіра поедам. Ён кінуў рамку. Мы кінулі дашок. Адбіваўся камандзір ад пчолаў адчайна, нажом размахваў, але дзе там...

Мы беглі, як шалёныя, а пчолы ляцелі за намі, джалілі. Мы пашкадавалі, што рэчка плыткая, што няма як схавацца пад ваду.

Мяне ўджаліла сем штук. Стасіка дзевяць. Віцька застаўся непакусным.

Толік заначаваў у зямлянцы. Ён баяўся ісьці да хаты.

Раніцай мы са Стасікам прыйшлі да хованкі, прынесылі камандзіру правіянт: сала, яек, хлеба, цыбулі, агуркоў. Толік выйшаў з хованкі, Стасік войкнуў і прысеў.

— А ё..., — сказаў ён і заплакаў, калі агледзеў роднага брата.

Потым Толік распрануўся, а мы ўзяліся лічыць чырвоныя пухліны на ім. Увесе час зьбіваліся, на твар стараліся не глядзець.

Вывернуты, паўраскрыты рот съціснуўся, з вачніцы выкашлілася сълязіна.

— Адгадай загадку, і рашы вапрос... — прашаптаў камандзір, і паспрабаваў пасьміхнуцца.

— Дваццаць сем, дваццаць восем... — Гучна лічыў Стасік раны на братавым целе.

— Сколькі ў моры кропляў, і на небе звёзд — столькі ж у цыганкі... Цішэй вы, фашисты-злыдні, баліць жа ўсё, агнём гарыць.

Праз тры дні Толік зрабіўся крыху падобным да сябе ранейшага. Рот закрыўся, а вочы расплюшчыліся. Ён не адмовіўся, у адрозненіні ад нас, пакаштаваць таго мёду. Ён і план прыдумаў. Заткнуць анучай дзірку ў вульлі, каб пчолы не выпаўзлі. Зьнесыці той пчаліны дамок у лес. А там — дымам і разагнаць пчол. Рамкі падаставаць. Мёд зьесьці, а вульле пакінуць на балоце, каля зямлянкі, каб пчолы вяліся, ды наслілі туды мёд.

Партызанскі атрад дзейнічаў з кожным годам усё больш дзёрзка. Кралі ровары, мапеды, матацыклы... У тысяча дзевяцьсот семдзесят трэцім я зъехаў паступаць у мастацкую вучэльню, а мае вясковыя сябрэ Толік са Стасікам вырашылі пакатацца на легкавіку-інвалідцы, свайго роднага дзядзькі. Селі, паехалі да дзевак у суседнюю вёску, дзе

і ўрэзаліся ў трансфарматарную будку. Вёска потым тыдзень пакутвала без съятла. Параненых партызанаў тым разам і ўзялі. Толік, як старэйшы, атрымаў трэх гады, а Стасік, умоўна, два.

Віцька з Васілём партызаніць кінулі, заняліся дзеўкамі, але тое – іншая гісторыя.

19.12.05.